

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ *

© 2017 ТУНІЦЬКА Ю. М.

УДК 339.564(477)

Туніцька Ю. М. Інструментарій забезпечення конкурентоспроможності експорту продукції харчової промисловості України

Метою статті є аналіз динаміки, структури та проблем інноваційного розвитку харчової промисловості та обґрунтування напрямків його активізації як чинника формування конкурентоспроможного експорту продукції харчової промисловості України. У статті проведено ґрунтовний аналіз динаміки та структури інноваційної активності підприємств харчової промисловості України за період з 2007 по 2015 рр., зокрема досліджено особливості її ресурсного та інноваційно-інвестиційного забезпечення. Визначено ступінь ефективності виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання, дестабілізуючі чинники, які гальмують інноваційний розвиток вітчизняної харчової промисловості, та встановлено характер формування її технологічної інфраструктури. Запропоновано комплекс заходів для прискорення інноваційного розвитку харчової промисловості на мезо- та макрорівнях. Перспективним у подальшому науковому пошуку є поглиблення досліджень щодо обґрунтування методології оцінки та прогнозування конкурентоспроможності харчової промисловості на міжнародному рівні.

Ключові слова: експорт-промоушн, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, харчова промисловість, технологічна інфраструктура, інвестиції, інноваційне устаткування, екологічний франчайзинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 21.

Туніцька Юлія Миколаївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: juliar_2006@ukr.net

УДК 339.564(477)

Туницкая Ю. Н. Инструментарий обеспечения конкурентоспособности экспорта продукции пищевой промышленности Украины

Целью статьи является анализ динамики, структуры и проблем инновационного развития пищевой промышленности и обоснование направлений его активизации как фактора формирования конкурентоспособного экспорта продукции пищевой промышленности Украины. В статье проведен подробный анализ динамики и структуры инновационной активности предприятий пищевой промышленности Украины за период с 2007 по 2015 гг., в частности исследованы особенности её ресурсного и инновационно-инвестиционного обеспечения. Определены степень эффективности производственно-хозяйственной деятельности субъектов хозяйствования, дестабилизирующие факторы, тормозящие инновационное развитие отечественной пищевой промышленности, и установлен характер формирования её технологической инфраструктуры. Предложен комплекс мер по ускорению инновационного развития пищевой промышленности на мезо- и макроуровнях. Перспективным в дальнейшем научном поиске является углубление исследований по обоснованию методологии оценки и прогнозирования конкурентоспособности пищевой промышленности на международном уровне.

Ключевые слова: экспорт-промоушн, инновационная деятельность, инновационное развитие, пищевая промышленность, технологическая инфраструктура, инвестиции, инновационное оборудование, экологический франчайзинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 21.

Туницкая Юлия Николаевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международных экономических отношений, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Кіото, 19, Киев, 02156, Україна)

E-mail: juliar_2006@ukr.net

UDC 339.564(477)

Tunitska Ju. M. The Instrumentarium for Providing the Competitiveness of Exports of the Food Industry Products of Ukraine

The article is aimed at analyzing the dynamics, structure, and problems of the innovation development of the food industry and substantiating the directions of its intensification as a factor in the development of a competitive exports of Ukrainian food products. The article carries out a detailed analysis of the dynamics and structure of the innovation activity of Ukrainian food industry in the period from 2007 to 2015, in particular the characteristics of its resource and innovation provision. The performance level of productive-economic activities of the economic entities, the destabilizing factors impeding the innovation development of the national food industry, and the nature of formation of its technological infrastructure have been determined. A set of measures has been proposed to accelerate the innovation development of the food industry at the meso- and macro levels. For further research, enhanced studies on substantiating the methodology for estimating and forecasting the competitiveness of the food industry at the international level would be prospective.

Keywords: export-promotion, innovation activity, innovation development, food industry, technology infrastructure, investments, innovation equipment, ecological franchising.

Fig.: 1. **Tbl.:** 4. **Bibl.:** 21.

Tunitska Julia M. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: juliar_2006@ukr.net

Нині харчова промисловість є драйвером економічного розвитку України, що стало результатом радикальних змін у географічній і товарній структурах зовнішньої торгівлі під впливом резонансних внутрішньополітичних, економічних подій та погіршення кон'юнктури на світових ринках збуту.

Втрата основного споживача вітчизняної харчової продукції через впровадження ембарго на її ввіз до РФ спричинила падіння обсягів виробництва та збитки в

експорторієнтованих галузях. Отже, особливої актуальності набуває питання забезпечення високого рівня конкурентоспроможності переробно-харчових підприємств за умов географічної диверсифікації зовнішніх ринків збуту. Потужним фактором, який стимулювати

* Роботу виконано в межах НДР «Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів» (номер державної реєстрації 0117U007173).

ме створення стійких конкурентних переваг експортерів харчової промисловості, може стати прискорення їх інноваційного розвитку, що передбачає впровадження передових технологій виробництва.

Теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в харчовій промисловості України досліджено такими вітчизняними вченими, як П. Борщевський, О. Коваленко, Д. Крисанов, О. Кудирко, Ю. Лебединський, М. Сичевський, І. Червен, М. Якубовський та іншими.

Проте пошук нових іноземних ринків збуту та прискорення євроінтеграційних процесів в Україні вимагає подальшого дослідження особливостей інноваційного розвитку галузей харчової промисловості як основного чинника їх конкурентоспроможності за умов диверсифікації експорту.

Метою статті є аналіз динаміки, структури та проблем інноваційного розвитку переробно-харчових підприємств та обґрунтування напрямків його активізації як чинника формування конкурентоспроможності харчової промисловості України на зовнішніх ринках.

Через 20 років світу необхідно буде годувати 9,2 мільярда населення, що на 20% більше, ніж сьогодні. Україна, як глобальний гравець, має збільшувати та закріплювати свої позиції на світовому ринку продуктів харчування [1].

Сьогодні товарна структура експорту харчової промисловості України диверсифікується до ЄС, у тому числі завдяки новій для нього продукції та поступовій переорієнтації з ринку РФ.

У глобальному середовищі важливим показником конкурентоспроможності вважається частка ринку, яка визначається ефективністю внутрішніх і зовнішніх торговельних операцій. Так, частка продукції харчової промисловості в загальному експорті товарів до ЄС за досліджуваній період зростає майже у два рази і у 2016 р. становила 14,5%, а позитивне сальдо зовнішньоторгівельних операцій збільшилося в 7 разів і становило 871 млн дол. США.

Основними групами товарів харчової промисловості, що експортуються до ЄС протягом 2007–2016 рр., є молоко та молочні продукти (0,7% у 2016 р.), жири та олії тваринного або рослинного походження (8,9%), цукор і кондитерські вироби з цукру (0,4%), продукти переробки овочів (0,6%), залишки та відходи харчової промисловості (3,3%). Сальдо зовнішньої торгівлі цими продуктами є позитивним.

Однак попри свою привабливість ринок ЄС перебуває не в найкращій ситуації через санкції Росії проти продукції харчової промисловості ЄС, які будуть діяти до 31 грудня 2018 р. [2] і, відповідно, цей ринок є дуже чутливим і наповненим своїми внутрішніми товарами. Тому альтернативним рішенням є географічна диверсифікація експорту харчової продукції, наприклад за рахунок швидкозростаючих ринків Азії та Африки.

Сьогодні переважна більшість українських переробно-харчових підприємств усвідомлюють визначальну роль інновацій в забезпеченні стійких конкурентних переваг, розширенні господарської діяльності та диверсифікації товарної та географічної структури експорту.

За умов глобалізації дослідження основних тенденцій та проблем інноваційного розвитку галузей харчової промисловості повинно здійснюватися в розрізі екзогенних та ендогенних чинників формування її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, які є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими (рис. 1).

Інновація в харчовій промисловості – це результат використання інтелектуальних розробок у сфері виробництва високоякісної, патентоспроможної продукції, що сприяє забезпеченню продовольчої безпеки країни в цілому та дозволяє підприємствам збільшити обсяги виробництва за рахунок освоєння нових видів продукції, забезпечити дотримання екологічних норм виробництва, поліпшити умови праці, впровадити механізми ресурсозбереження та скорочення втрат сировини та матеріалів у виробничому процесі, збільшити терміни зберігання продуктів харчування [3].

Для виробників харчової продукції інноваційний процес є безперервним оновленням продукції. Великі підприємства застосовують стратегії поступового введення нових технологій. Цикл від появи інноваційної ідеї до придбання потрібного устаткування зазвичай становить один рік, адже достатність фінансових ресурсів сприяє швидкій реакції на нововведення, а отже, підвищенню рівня їх конкурентоспроможності.

Підприємства малого розміру не спроможні фінансувати комплексні наукові підрозділи, тому забезпечують інноваційні конкурентні переваги за рахунок придбання новітнього устаткування та своєчасної адаптації асортименту продукції до змін споживчого попиту. За таких умов використання власних фінансових ресурсів для впровадження інновацій супроводжується високим ступенем ризику порівняно з великими конкурентами.

Результати аналізу динаміки основних показників інноваційної діяльності в підприємств харчової промисловості свідчать про суперечливий характер їх зміни. Спад досліджуваної діяльності прийшовся на пік фінансово-економічної кризи (2008–2009 рр.) і розпал євроінтеграційних процесів, ускладнених військово-політичним конфліктом з РФ. Так, частка підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, у 2008 р. становила 8,7%, а у 2015 р. – 15%, на фоні їх зменшення за досліджуваній період у 2 рази (табл. 1). Частка підприємств, що придбали інноваційні засоби виробництва, становила 6,5% та 9,3% у зазначені роки; частка інноваційної продукції в загальній кількості реалізованої протягом досліджуваного періоду, зменшувалася і у 2015 р. становила лише 1,3%.

Виявлено певний проміжок у часі між динамікою показників. Зростання зношеності основних засобів свідчить про недостатній рівень капітальних вкладень у їх відтворення, який не забезпечував навіть підтримуючого характеру (табл. 2). Звісно, були і позитивні зміни, пов'язані з будівництвом нових підприємств, впровадженням процесів технологічної модернізації. Проте радикальних змін у структурі основних засобів харчової промисловості не відбулося, тенденція до старіння зберігається.

Чинники конкурентоспроможності галузей харчової промисловості України			
Екзогенні	Рівень конкурентоспроможності країни	Державна підтримка малого та середнього бізнесу	Гармонізація національної системи сертифікації та стандартизації з міжнародною системою та системою ЄС
	Високий рівень конкуренції в усіх сферах діяльності у країні	Державна підтримка науки та інноваційної діяльності	Якість інформаційного забезпечення
		Якість життя населення і людський капітал	Рівень розвитку інфраструктури розвинених країн світу
	Політичні та та правові	Оподаткування та кредитування	Розвиток науки і освіти, продуктивність НДДКР
Соціально-економічні, демографічні, культурні, кліматичні умови та географічне положення	Відкритість національного ринку	Інші чинники	
Ендогенні	Організаційно-управлінські: Впровадження систем управління якістю, у т. ч. НАССР. Сертифікація продукції та систем. Якісна інформаційна та науково-методична бази управління в галузі. Кваліфікація менеджерів. Екологічний/інноваційний франчайзинг		Інноваційні: Застосування інноваційних бізнес-моделей менеджменту та маркетингу. Впровадження технологічних і нематеріальних інновацій. Технологічна інфраструктура. Якість продукції, її асортимент
	Техніко-технологічні: Наявність виробничих потужностей. Рівень матеріально-технічної бази підприємств галузі. Виконання робіт з оптимізації використання ресурсів. Підтримка творчого пошуку, раціоналізаторства, новаторства у сфері техніки і технологій. Конкурентне середовище. Товари-замінники (продуктові інновації). Постачальники. Споживачі. Конкуренти		Фінансово-економічні: Забезпеченість фінансовими, сировинними та матеріальними ресурсами в достатній кількості та високої якості. Легкість ведення бізнесу. Платоспроможність населення. Доходи та рентабельність
			Трудові: Продуктивність праці. Наявність системи підвищення рівня кваліфікації виробничого персоналу. Корпоративна культура. Інтелектуальний потенціал

Рис. 1. Місце інноваційного розвитку в системі чинників конкурентоспроможності експорту продукції вітчизняної харчової промисловості на зовнішніх ринках

Джерело: складено за [4–16].

Незважаючи на доступність значного масиву значень кількісних показників для аналізу інноваційної активності переробно-харчових підприємств України, виникають труднощі в обґрунтуванні однозначних висновків. Зокрема це стосується фінансування інноваційних процесів, де збільшення та зменшення його обсягів у середньому відбувається кожні три роки. При цьому 80% фінансових вкладень залучається на придбання інноваційних основних засобів.

Динаміка таких показників, як «придбання нових технологій» та «впровадження нових технологічних процесів» є нестабільною. Внаслідок неоднорідної варіативності майнових прав, що їх наповнюють (винахо-

ди, промислові зразки, ліцензії, товарні знаки, проекти, ноу-хау, технології в розкомплектованому вигляді, інжинірингові та консалтингові послуги тощо) неможливим є з'ясування того, часткові або суттєві інноваційні зміни впроваджуються на досліджуваних підприємствах.

Протягом досліджуваного періоду в секторі забезпеченості підприємств нематеріальними інноваціями спостерігається стабільно низхідна тенденція. Хоча нематеріальні інновації стосуються переважно обслуговуючих і допоміжних процесів, тоді як перелічені вище процеси характеризує показник випуску інноваційної продукції.

Попри позитивну динаміку деяких показників, загалом інноваційна діяльність підприємств досліджува-

Таблиця 1

Результативність інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості України у 2007–2015 рр.

Показник	Од. виміру	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Відносне відхилення у 2015 р. до 2007 р., %
Кількість обстежених підприємств з них реалізували інноваційну продукцію	од.	2594	2594	2594	2457	2383	2243	2158	1990	984	37,9
Частка підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію	од.	247	226	245	239	268	281	276	220	143	57,9
Частка підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію	%	9,5	8,7	9,4	9,7	11,2	12,5	12,8	11,1	14,5	5,0
Обсяги реалізованої інноваційної продукції	млн грн	4516	4536,3	4912,4	4661	5485,3	4614,3	7276	6294	4874,5	107,9
Частка інноваційної продукції в реалізованій продукції	%	5,3	4,1	4	3,2	3,3	2,5	3,5	8,8	1,3	-4
Підприємства, що придбали інноваційні засоби виробництва	од.	208	168	191	204	245	235	231	203	92	44,2
Частка підприємств, які придбали інноваційні засоби виробництва, %	%	8	6,5	7,4	8,3	10,3	10,5	10,7	10,2	9,3	1,3
Капітальні вкладення (у фактичних цінах)	млн грн	11830	13131	10458	9385	12144	11858	1701	2174	1540,3	13,0

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 2

Ресурсне та інноваційно-інвестиційне забезпечення харчової промисловості України

Показник	Од. виміру	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Відносне відхилення у 2015 р. до 2007 р., %
Вартість основних засобів	млн грн	57037	65749	73659	81778	96507	105624	116776	125745	136201	238,8
Зношеність основних засобів	%	45,6	44	44	45,7	45,7	47,2	48,5	47,2	47,5	1,9
Чисельність зайнятого персоналу	тис. осіб	454,2	436,2	389,7	387,4	377,9	373,9	362	323	290	63,8
Інвестиції в основний капітал	млн грн	11830	13131	10458	9385	12235	13719	15275	13487	13548	114,5
Прямі іноземні інвестиції	млн дол. США	1564	1685,9	1837,2	1858,7	2065,7	3039,9	3 040,6	3 228,0	2 706,4	173,0
Витрати на інноваційну діяльність	млн грн	1729,3	1374,1	1015	608,9	933,1	1566,3	1700,7	2173,6	1540,3	89,1
Інноваційне забезпечення:											
придбано нових технологій	од.	113	134	114	84	76	156	110	61	91	80,5
впроваджено нових технологічних процесів	од.	209	174	181	218	237	268	219	231	116	55,5
освоєно нових матеріальних, виробів, продуктів	од.	403	455	583	473	676	662	751	723	455	112,9
з них: нових для ринку	од.	85	98	104	71	77	71	100	113	68	80,0
нових для підприємства	од.	318	357	479	402	599	591	651	610	387	121,7
Індекс виробництва продукції	у % до попереднього року	107,8	97,7	94,7	102,9	101	112,7	94,9	102,5	89,3	-18,5

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

ної галузі знаходиться на стадії стагнації зі зниженням якісних характеристик. Попри те, що кількість виробників, які виробляли нову для підприємства інноваційну продукцію, зросла за досліджуваний період, проте її частка в загальному обсязі реалізованої промислової продукції зменшилася втричі (до 1,1%) (табл. 3). Кількість підприємств, що реалізовували нову для ринку продукцію, зменшилася у два рази (до 23 виробників), як і частка відповідної інноваційної продукції.

Результати аналізу основних тенденцій інноваційної діяльності у вітчизняній харчовій промисловості дозволяють виділити низку дестабілізуючих чинників, що гальмують її розвиток:

- ✦ відсутність глобальних харчових технологічних і нематеріальних інновацій нового покоління, у тому числі комплексних інноваційних технологій для АПК, що дозволяли б забезпечити високотехнологічне виробництво інноваційної продовольчої продукції на основі перероблення с/г сировини з інноваційними характеристиками, та відсутність вітчизняного ринку прогресивного устаткування за умов низької мотивації виробників у розробленні, впровадженні та реалізації новітніх видів харчової продукції, а споживачів – у придбанні;
- ✦ неефективність заходів державної підтримки інноваційно-технологічної діяльності підприємств, зокрема через відсутність достатнього фінансування інноваційних процесів, на фоні незначних обсягів власних коштів суб'єктів господарської діяльності, залучених резервів фондового ринку та довгострокових банківських позик;
- ✦ значний рівень імпортозалежності вітчизняного ринку продуктів харчування, що прискорює відтік з України значних коштів до іноземних країн-експортерів і унеможлиблює створення додаткових робочих місць, які б сприяли прискоренню інноваційного розвитку вітчизняних переробно-харчових підприємств.

Ураховуючи вплив комплексу різних факторів упродовж досліджуваного періоду на результати інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості України, можна стверджувати, що найрезультативнішим були 2007 та 2012 рр., коли індекси виробництва продукції становили 107,5 та 112,5% відповідно (табл. 4). У 2015 р цей показник знизився до 89,3%, що нижче навіть за рівень кризового значення 2009 р. Таким чином, прослідковується чітка залежність ефективності господарської діяльності виробників харчової продукції від динаміки загальної економічної ситуації в країні.

Упродовж світової фінансової кризи в Україні спостерігалися порушення господарських зв'язків між виробниками та торговельними підприємствами, що реалізують харчову продукцію; уповільнення фінансових потоків; зниження купівельної спроможності населення викликало зростання рівня збитковості в харчовій промисловості (наприклад, у 2008 р. рентабельність по харчових галузях АПК становила –3,4%).

Дія негативних тенденцій продовжилася до 2011 р., про що свідчило збільшення частки збиткових підприємств і низька рентабельність виробництва, незважаючи на зростання обсягів виробництва за 2009–2011 рр. у 1,5 разу. Певний підйом у харчовій промисловості спостерігався лише у 2012 р., коли відбулись позитивні зміни за всіма показниками господарської діяльності. Проте результати її аналізу у 2013–2015 рр. не підтвердили оптимістичного прогнозу розвитку.

У 2015 р. більшість вітчизняних підприємств отримала значні збитки, що було обумовлено погіршенням економічної ситуації в державі, знеціненням гривні й падінням купівельної спроможності населення, збільшенням термінів розрахунків торгових мереж. Кількість підприємств, що отримали прибутки у 2016 р., становила 62% при середньогалузевому рівні рентабельності операційної діяльності 4,8%.

Проте навіть за таких умов відбувається формування ефективної технологічної інфраструктури в харчовій промисловості України, зміцнюються зв'язки з біоіндустрією, яка вирішує проблеми продовольчого та енергетичного забезпечення суспільства. Впроваджуючи техніко-технологічні можливості біотехнологій, вітчизняні підприємства стають на шлях ефективного використання сировинних ресурсів, що підвищує рівень інноваційної конкурентоспроможності промисловості в цілому.

Розвиток інноваційних біотехнологій в Україні відбувається за активної участі Інституту продовольчих ресурсів НААН, до основних розробок якого належать винаходи в переробці біоресурсів та виробництві альтернативного палива (комплексні безвідходні технології на базі спиртових заводів з отримання харчового спирту, біоетанолу, біогазу та корму для с/г тварин тощо); біотехнологічні процеси та препарати в м'ясній галузі, що застосовуються при виробництві усіх видів ковбас і забезпечують високий санітарно-епідеміологічний рівень готової продукції; бактеріальні закваски для виробництва молочної продукції, що мають потенціал для імпортозаміщення; технології з виробництва функціональних кисломолочних продуктів; натуральні хлібні закваски [17].

Протягом 2008–2014 рр. Національний університет харчових технологій отримав патенти на винаходи щодо створення енергоекономічних технологій (6 од.), розроблення кондитерських виробів з використанням овочевої сировини (5 од.), розроблення м'ясних продуктів лікувально-профілактичної дії з використанням морських водоростей ламінарії та пектину (4 од.) тощо [18].

3 березня в Києві відбулася конференція «Виклики, стратегії та інновації в молокопереробному бізнесі 2017», проведена за підтримки Ради з питань експорту продовольства (UFEB), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) та Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), де обґрунтовувалися переваги застосування інноваційних мембранних технологій у процесі виробництві сироватки – зменшення енергозатрат і підвищення якості продукції. Вказано на значення застосування процесів мікро- і нанофільтра-

Таблиця 3

Динаміка і структура інноваційної продукції харчової промисловості України та кількість підприємств, що її реалізували

Показник	Од. виміру	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Відносне відхилення у 2015 р. до 2007 р., %
1. Підприємства, що реалізували інноваційну продукцію:	од.	247	226	245	239	268	281	276,0	220,0	143,0	57,9
– нову для ринку	од.	65	58	47	42	44	33	38,0	35,0	23,0	35,4
• частка від усієї кількості підприємств	%	26,3	25,7	19,2	17,5	16,4	12,6	13,8	15,9	16,1	-10,2
– нову для підприємства	од.	198	196	221	220	242	261	260,0	209,0	135,0	68,2
• частка від усієї кількості підприємств	%	80,2	86,7	90,2	92	90,3	92,9	94,2	95,0	94,4	14,2
2. Реалізація промислової продукції	тис. грн	85962750,7	110417463	124254162	147478320	164655223	182971058	207877305,7	71521901,2	374964176,9	436,2
3. Реалізація інноваційної продукції, що є новою для ринку	тис. грн	1786330,8	1895998,4	1061990,7	866038,2	1495133,5	1566238,5	1709655,6	818323,6	877620,2	49,1
• частка від обсягу реалізованої промислової продукції	%	2,1	1,7	0,9	0,6	0,9	0,9	0,8	1,1	0,2	-1,8
4. Реалізовано інноваційної продукції, що є новою для підприємства	тис. грн	2729589	2640330,5	3849506,6	3794813,8	3990162,6	3048057,4	5566050,1	5475603,7	3996914,1	146,4
• частка від реалізованої промислової продукції	%	3,2	2,4	3,1	2,6	2,4	1,7	2,7	7,7	1,1	-2,1
Довідково: Кількість обстежених підприємств	од.	2594	2594	2594	2457	2383	2243	2158,0	1990,0	984,0	37,9
Частка підприємств, які реалізували інноваційну продукцію (нову для ринку/нову для підприємства)	%	2,5/7,6	2,2/7,6	1,8/8,5	1,7/9,0	1,8/10,1	1,5/11,6	1,8/12	1,8/10,5	2,3/13,7	(-0,2)/6,1

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

Результативність та ефективність виробничо-господарської діяльності підприємств харчової промисловості України у 2007–2015 рр.

Показник	Рік								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг відвантаженої споживачам промислової продукції, млн грн	85208	110641	117810	145656	164655	182071	261783,7	302391,9	398023,2
Частка підприємств, що одержали прибуток, %	66,1	60,9	61,9	58,9	57,9	60,3	62,1	61,6	72,3
– чистий прибуток, млн грн	4581,2	4105,8	8189,1	8072,7	9724,5	12546,2	11997,9	11377,4	17022,7
Частка підприємств, що одержали збиток, %	33,9	39,1	38,4	41,1	42,1	39,7	37,1	38,4	27,7
– чистий збиток, млн грн	2484,4	10781,8	4678,4	5806,9	7468,3	5362,3	5466,2	28283,4	33576
Чистий прибуток (збиток), млн грн	2096,8	-6676,0	3510,7	2265,8	2256,2	7183,9	6531,7	-16906	-16553,3
Рентабельність операційної діяльності, %	4,7	1,9	5,4	4,5	4,2	6,4	6,1	5,1	3
Індекс виробництва продукції, % до 1990 р.	117,5	115	108,1	111,6	110,9	112,7	94,9	102,5	89,3

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

ції, зворотного осмосу, електродіалізу, які дозволяють отримувати сироп лактулози, суху лактозу, сухі концентрати сироваткових білків [19].

Основні напрямки прискорення інноваційного розвитку в харчовій промисловості повинні включати розроблення комплексу заходів на мезо- та макрорівнях.

На рівні галузей необхідно забезпечити:

1. Розвиток і нарощування інноваційного кадрового потенціалу підприємствами досліджуваної промисловості за рахунок держзамовлення спеціалістів.

2. Налаштування виробництва високотехнологічної органічної та фізіологічно-функціональної продукції – основного об'єкта уваги харчових інновацій на світовому ринку, для чого в Україні є всі передумови: налагодження процесу виробництва даної продукції не залежить від розміру підприємства, що обумовлено особливістю структури вітчизняної харчової промисловості; швидке зростання попиту на вказані харчові продукти на внутрішньому та міжнародному ринку; цінова перевага при експорті відносно іноземних конкурентів; сприятлива національна промислова політика щодо налагодження виробництва інноваційної продукції; достатній кількісний та якісний склад природних ресурсів. Зокрема в Україні сертифікований 121 вітчизняний виробник органічної сільськогосподарської продукції та 270,2 тис. га земель для зрощування органічної сировини [20]. До того ж, варто взяти до уваги, що у країнах ЄС торгова надбавка на інноваційні органічні продукти складає 59% для Австрії, 20–30% – для Данії, 35–40% – для Нідерландів, 35% – для Німеччини, 25–35% – для Франції, 30% – для Швейцарії, що спонукатиме до нарощення обсягів експорту цієї продукції [21].

3. Використання міжнародних інноваційних франчайзингових проектів, у т. ч. у сфері екології, наприклад для с/г постачальників сировини – впровадження тех-

нологій, спрямованих на ліквідацію наслідків застосування заборонених хімічних засобів захисту рослин.

4. Підвищення загального рівня інноваційності харчової промисловості можливе за умов активного розвитку в Україні франчайзингу в галузі екологічного консалтингу на основі досвіду економічно розвинених країн, де ці послуги вже користуються популярністю. Серед них: експертиза стану підприємства та оцінка відповідності його діяльності законодавчим нормам і стандартам; розробка комплексу заходів з підвищення ефективності використання матеріальних та енергетичних ресурсів, скорочення забруднюючих викидів, налагодження системи управління відходами; організація екологічних курсів, семінарів та тренінгів для керівників підприємств, діяльність яких завдає шкоди навколишньому середовищу.

5. Використання відходів як біопалива, що забезпечить отримання прибутку від реалізації відходів та суміжної продукції. Біоетанол не є підакцизним товаром, що дає можливість виробляти його підприємствам будь-якої форми власності.

6. Участь у проведенні міжнародних виставок, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших науково-практичних заходів у галузі інноваційного розвитку. Прикладом отримання переваг від такої участі є Глобальний харчовий інноваційний саміт «Seeds & Chips – The Global Food Innovation Summit», що відбувся у Мілані 8–11 травня 2017 р під патронатом італійської hi-tech компанії Image Line (світового лідера цифрових рішень для сільського господарства) і об'єднав сотні стартапів, виробників, університетів, інститутів, інвесторів, інкубаторів, лідерів громадської думки та політиків. Обговорювались питання застосування моделей та інноваційних ідей, що змінюють спосіб виробництва їжі, галузі переробки та просування.

Переможці безкоштовного конкурсу «NEXTFOOD AWARD BY IMAGE LINE» (харчових та агростартапів) отримали графічний дизайн макета упаковки командою 63DE-SIGN, рекомендації щодо вибору упаковки Департаментом архітектури та дизайну в Політехнічному Торіно, можливості для співпраці в інтернатурі за спеціальністю промислового дизайнера для реалізації упаковки CAD і маркетингові консультації для конвертації всіх рекламних акцій, маркетингу, соціальних досягнень в реальних клієнтів.

На державному рівні доцільно:

1. Завершити процес гармонізації вітчизняних стандартів безпеки та якості продуктів харчування до нормативів та стандартів ЄС, створити передумови організаційного та економічного характеру для активізації впровадження сучасних систем управління безпечністю та якістю виробниками всіх ланок агропродовольчого ланцюга та зміцнити державний контроль за їх виконанням.

2. Розробити комплексну програму державного фінансування розроблення та реалізації інноваційних проектів с/г виробниками та підприємствами харчової промисловості: впроваджувати інструменти державно-приватного партнерства; передбачити зміни в Податковому кодексі України, створивши рахунки для акумулювання коштів без оподаткування, необхідних для впровадження інноваційних проектів; обґрунтувати умови надання державних дотацій на модернізацію технологічної бази суб'єктів господарювання та сприяти створенню фондів підтримки інновацій;

3. Активізувати міжнародну технологічну та науково-дослідну кооперацію в галузі трансферу технологій харчової промисловості, а також створення агрозоотехнопродуктових інновацій із замкненим циклом виробництва.

4. На основі досвіду розвинених країн розробити програми стимулювання науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок і впровадження біо-, наной осмостехнологій, нематеріальних інновацій, розвитку технологічної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Нерівномірність розвитку інноваційної діяльності підприємств харчових галузей на тлі згорання економічних відносин з РФ, утворення Зони вільної торгівлі України з ЄС вимагає розробки заходів щодо зміцнення інноваційного потенціалу, що стане стійким чинником конкурентоспроможності досліджуваної промисловості на зовнішніх ринках. Необхідними є: розробка програми інноваційно-технологічної модернізації переробно-харчових підприємств; збільшення обсягів наукових досліджень у галузі виробництва інноваційних продовольчих товарів на основі застосування передових мембранних, біо- та нанотехнологій; збільшення масштабів виробництва харчової продукції функціонального спрямування, дієтичного й дитячого харчування; розробка та впровадження комплексних інновацій; забезпечення організаційних та економічних передумов прискорення впровадження сучасних систем управління безпечністю, якістю та екологічністю продукції тощо.

Перспективним у подальшому науковому пошуку є поглиблення досліджень щодо обґрунтування методології оцінки та прогнозування конкурентоспроможності харчової промисловості на міжнародному рівні. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Зверєва К.** Український АПК впроваджує високі технології та збільшує врожайність. URL: <http://agronews.ua/node/82534>
- Російська влада продовжила дію санкцій проти України, країн Євросоюзу та США до 31 грудня 2018 р. URL: http://espresso.tv/news/2017/07/05/rosiya_prodozhzhylya_sankciyi_protuyes_ssha_ta_ukrayiny
- Дискіна А. А.** Напрями стимулювання інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 582–585. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/121.pdf>
- Губарь О. В.** Конкурентоспроможність харчової промисловості України в умовах євроінтеграційних процесів. *Економічний вісник*. 2015. № 4. С. 82–87. URL: http://ev.nmu.org.ua/docs/2015/4/EV20154_082-087.pdf
- Ілляшенко І.** Формування системи франчайзингу як фактора вирішення екологічних проблем. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2014. С. 27–28. URL: <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2014/Illashenko.Pdf>
- Андрєєва Н. М., Козловцева В. І.** Екологічний франчайзинг як механізм активізації підприємницької діяльності у харчовій промисловості в умовах сталого розвитку. *Економіка і управління*. 2013. № 2. С. 8–14.
- Хейліер М., Пятницький В.** Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю. Київ, 2013. 18 с.
- Брулевич В. В.** Безпечність харчових продуктів за законодавством України та Європейського Союзу. *Судова апеляція*. 2016. № 2. С. 75–83.
- Ковальова О. В.** Удосконалення системи державного контролю в аграрному секторі економіки в контексті забезпечення продовольчої безпеки України // *Продовольча безпека. Світові тенденції та національні особливості: матеріали наук.-практ. конф.* Одеса: Одес. нац. акад. харчових технологій, 2014. С. 60.
- Хадарцев О. В., Шикіло А. В.** Проблеми виходу українських підприємств на європейський ринок. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 97–100. URL: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/19.pdf>
- Крисанов Д.** На шляху до європейської моделі безпечності харчових продуктів. *Економіст*. 15.02.2016. URL: <http://ua-ekonomist.com/11757-dmitro-krisanov-na-shlyahu-doyevropeyskoyi-model-bezpechnost-harchovih-produktv.html>
- Трофімцева О.** Безпечність та якість продуктів харчування – це спільна робота держави і бізнесу. URL: <http://minagro.gov.ua/node/23466>
- Крисанов Д. Ф.** Інноваційно-інвестиційне забезпечення та конкурентоспроможність переробно-харчового виробництва. *Продовольчі ресурси. Сер.: Економічні науки*. 2015. № 4. С. 38–48.
- Сичевський М. П., Коваленко О. В.** Чинники інноваційної конкурентоспроможності харчової промисловості в контексті глобалізації. *Економіка АПК*. 2016. № 11. С. 60–67.
- Борисова Т. М.** Конкурентоспроможність галузі: детермінанти формування та сучасні методи оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 1. С. 54–60.
- Соколюк Г. О.** Проблеми забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств у контексті євроінтеграційних процесів. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 86–92.

17. Хомічак Л. М. Наукове обґрунтування розвитку біотехнологій у харчовій промисловості: презентація доповіді // Міжнар. конф. «Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи (м. Київ, 11 листопада 2015 р.). Київ: ІПР НААН, 2015.

18. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь/ за заг. ред. В. М. Гейця та ін. Київ, 2015. 336 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/285593330_Innovacijna_Ukraina_2020_nacionalna_dopovid_Innovative_Ukraine_2020_national_report

19. Підсумки другого дня конференції «Виклики, стратегії та інновації в молокопереробному бізнесі 2017». URL: <http://ukrainian-food.org/uk/post/pidsumki-drugogo-dna-konferencii-vikliki-strategii-ta-innovacii-v-molokopererobnomu-biznesi-2017>

20. Артиш В. І. Виробництво та реалізація органічної продукції у світі. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 82–86.

21. Васильченко К. Г. Ключові напрями інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 4. С. 65–68.

REFERENCES

Andrievieva, N. M., and Kozlovitseva, V. I. "Ekologichnyi franchayzinh yak mekhanizm aktyvizatsii pidpriemnytskoi diialnosti u kharchovii promyslovosti v umovakh staloho rozvytku" [Ecological franchising as a mechanism for activating entrepreneurial activity in the food industry in a context of sustainable development]. *Ekonomika i upravliniye*, no. 2 (2013): 8-14.

Artysh, V. I. "Vyrobnystvo ta realizatsiia orhanichnoi produktsii u sviti" [Production and sales of organic products in the world]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2017): 82-86.

Borysova, T. M. "Konkurentospromozhnist haluzi: determinanty formuvannia ta suchasni metody otsiniuvannia" [Competitiveness of the industry: determinants of formation and modern methods of evaluation]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu*. Vol. 1, no. 6 (2011): 54-60.

Brulevych, V. V. "Bezpechnist kharchovykh produktiv za zakonodavstvom Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu" [Food safety under the legislation of Ukraine and the European Union]. *Sudova apeliatsiia*, no. 2 (2016): 75-83.

Dyskina, A. A. "Napriamy stymulivannia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti v Ukraini" [Areas of stimulation of innovation development of food industry enterprises in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2016. <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/121.pdf>

Hubar, O. V. "Konkurentospromozhnist kharchovoi promyslovosti Ukrainy v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv" [Competitiveness of the food industry of Ukraine in the conditions of European integration processes]. *Ekonomichnyi visnyk*. 2015. http://ev.nmu.org.ua/docs/2015/4/EV20154_082-087.pdf

Illiashenko, I. "Formuvannia systemy franchayzynhu yak faktora vyrishennia ekolohichnykh problem" [Formation of the franchising system as a factor in solving environmental problems]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkilia*. 2014. <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2014/Illiashenko.Pdf>

"Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid" [Innovative Ukraine 2020: National Report]. https://www.researchgate.net/publication/285593330_Innovacijna_Ukraina_2020_nacionalna_dopovid_Innovative_Ukraine_2020_national_report

Kovalyova, O. V. "Udoskonalennia systemy derzhavnogo kontroliu v ahranomu sektori ekonomiky v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy" [Improvement of the system of state control in the agrarian sector of the economy in the context of ensuring food security of Ukraine]. *Prodovolcha bezpeka. Svitovi tendentsii ta natsionalni osoblyvosti*. Odesa: Odes. nats. akad. kharchovykh tekhnolohii, 2014.

Khadartsev, O. V., and Shykylo, A. V. "Problemy vykhodu ukrainiskykh pidpriemstv na yevropeyskyi rynek" [Problems of Ukrainian enterprises entering the European market]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2015. <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/19.pdf>

Krysanov, D. "Na shliakhu do yevropeiskoi modeli bezpechnosti kharchovykh produktiv" [Towards a European Food Safety Model]. *Ekonomist*. <http://ua-ekonomist.com/11757-dmitro-krisanov-na-shlyahu-do-yevropeyskoyi-model-bezpechnost-harchovih-produktiv.html>

Krysanov, D. F. "Innovatsiino-investytsiine zabezpechennia ta konkurentospromozhnist pererobno-kharchovoho vyrobnyctva" [Innovative investment support and competitiveness of processing and food production]. *Prodovolchi resursy. Ser.: Ekonomichni nauky*, no. 4 (2015): 38-48.

Khomichak, L. M. "Naukove obgruntuvannia rozvytku biotekhnolohii u kharchovii promyslovosti: prezentatsiia dopovidi" [Scientific substantiation of biotechnology development in the food industry: presentation of the report]. *Prodovolchi resursy: problemy i perspektyvy*. Kyiv: IPR NAAN, 2015.

Kheiliier, M., and Piatnytskyi, V. *Torhivlia z YeS v ramkakh pohlybleni ta vseosiaznoi uhody pro vilnu torhivliu* [Trade with the EU within the framework of an in-depth and comprehensive free trade agreement]. Kyiv, 2013.

"Pidsumky druhoho dnia konferentsii «Vyklyky, stratehii ta innovatsii v molokopererobnomu biznesi 2017»" [Results of the second day of the conference "Challenges, Strategies and Innovations in the Milk Processing Business 2017"]. <http://ukrainian-food.org/uk/post/pidsumki-drugogo-dna-konferencii-vikliki-strategii-ta-innovacii-v-molokopererobnomu-biznesi-2017>

"Rosiiska vlada prodovzhyla diiu sanktsii proty Ukrainy, krain Yevrosoiuzu ta SShA do 31 hrudnia 2018 r." [The Russian authorities continued the sanctions against Ukraine, the European Union and the US until December 31, 2018]. http://espresso.tv/news/2017/07/05/rosiya_prodovzhyla_sanktsii_proty_yes_sshata_ukrayiny

Sokoliuk, H. O. "Problemy zabezpechennia konkurentospromozhnosti ukrainiskykh pidpriemstv u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv" [Problems of ensuring the competitiveness of Ukrainian enterprises in the context of European integration processes]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2015): 86-92.

Sychevskiy, M. P., and Kovalenko, O. V. "Chynnyky innovatsiinoi konkurentospromozhnosti kharchovoi promyslovosti v konteksti hlobalizatsii" [Factors of innovative competitiveness of the food industry in the context of globalization]. *Ekonomika APK*, no. 11 (2016): 60-67.

Trofimtseva, O. "Bezpechnist ta yakist produktiv kharchuvannia – tse spilna robota derzhavy i biznesu" [The safety and quality of food is the joint work of the state and business]. <http://minagro.gov.ua/node/23466>

Vasylchenko, K. H. "Kliuchovi napriamy innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti" [Key directions of innovative development of food industry enterprises]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 4 (2014): 65-68.

Zvierieva, K. "Ukrainskyi APK vprovadzhuie vysoki tekhnolohii ta zbilshuie vrozhainist" [Ukrainian APK introduces high technologies and increases yields]. <http://agronews.ua/node/82534>